

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ב תשע"ד
מספר 472

ברכת המוציא

המוציא לחם מן הארץ

ברכת המוציא לחם מן הארץ נתקנה על אכילת הפת, אך עיון בנוסח הברכה מלמד על קשיים רבים. ראשית, מקור הביטוי "המוציא לחם מן הארץ" הוא בפסוק בתהלים (קד, יד), "מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ", היינו שהקב"ה מצמיח עשב כדי שהאדם יוציא את הלחם מן הארץ; האדם ולא הקב"ה!

תמיהה זו אינה לשונית בלבד. בשונה מכל ברכות הנהנין שבהן אנו מברכים ומשבחים את הקב"ה על בריאת פרי העץ או פרי האדמה, הרי שבלחם, גם לאחר שצמחה החיטה עדיין מוטלות על האדם י"א מלאכות הפת: חרישה, זריעה, קצירה, עימור, דישה, זרייה, ברירה, טחינה, ריקוד, לישה ואפיה. וכבר קבע רבי עקיבא, בוויכוחו עם טורנסרופוס, שמעשיו של אדם נאים יותר.¹

היבט לשוני מהותי נוסף בנוסח הברכה הוא משמעות המילה "המוציא". הכרעת הגמרא (ברכות לח ע"א) היא שיש לומר "המוציא" ולא "מוציא" כיוון שהמוציא משמש גם בלשון עבר, "דאפיק משמע".² וביאר שם רש"י, "הא ודאי ברכה הגונה, דלשעבר בעינן, שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא ליהנות הימנו". נמצא שיש כאן פער בין שאר הברכות שכולן בלשון הווה – בורא פרי העץ וכדומה – לברכת המוציא.³ פתרון לבעיית הנוסח בזמן עבר והווה טמונה בדבריו של הבעש"ט על הפסוק "לעולם ה' דברך ניצב בשמים"⁴:

דברך שאמרת יהי רקיע בתוך המים וגוי תיבות ואותיות אלו הן נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים ומלובשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם, כדכתיב ודבר אלהינו יקום לעולם, ודבריו חיים וקיימים לעד. כי אילו היו האותיות מוטלות כרגע ח"ו וחוזרות למקורן היו כל השמים אין ואפס ממש והיו כלא היו.⁵

לדברי הבעש"ט, הבריאה לא הייתה מעשה חד פעמי, אלא היא מתחדשת מדי יום, כמאמר הפסוק, "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". קיומו היום-יומי של העולם מותנה בכל רגע ברצון הבורא וממילא כל התייחסות לבריאה בלשון הווה תהיה בעלת משמעות קיומית.

רבי יצחק עראמה, בפירושו לפרשת בחוקותי,⁶ מתמודד עם הבעיה וטוען שנוסח הברכה מכוון לעתיד שעליו נאמר שעתידה ארץ ישראל להצמיח גלוסקאות וכלי מילת:

הכוונה שתקנו כך בעבור שיעקר חיותינו היא לימות המשיח, וחיי העולם הזה הוא הבל, לכן תקנו המוציא לחם מן הארץ, לרמוז לזמן ההוא שיוציא הקדוש ברוך הוא לחם אפוי ממש מן הארץ.

אמנם הצעה זו מתמודדת עם הקושי הראשון, אך לשון העבר במילה "המוציא" מוקשית עוד יותר, שכן ראוי היה שהברכה תהיה מנוסחת בלשון עתיד, ולמצער בלשון הווה, כיתר הברכות.

ברצוננו להציע הצעה שונה המתבססת על פסוק אחר שבו נידונה חשיבותו של הלחם: בתחילת חומש דברים מזהירה התורה באריכות את עם ישראל מפני הסכנות האורבות לפתחו עם כניסתו לארץ. אחת הסכנות המרכזיות היא תחושת השובע והביטחון העצמי שעלולה להיגרם בעטיו של השפע האדיר

שיזכו בו בארץ ישראל, "ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ארץ אשר לא במספנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת".⁷ כהכנה להתמודדות עם השפע ניצבת תקופת המדבר על כל לקחייה, שאחד המרכזיים שבהם הוא:

וזאכרת את כל הדרך אשר הולכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותיו אם לא. ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ואל ידעון אבתך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.⁸

הניגוד שיוצר הפסוק בין הלחם למוצא פי ה' מעיד על כך שהלחם בתודעה טבעית ופשוטה מסמל את כוח היצירה שבאדם המאפשר לו לקחת את עשב הארץ – חיטה, ולהופכה לפת מזינה ומשביעה. יכולת אדירה זו עשויה לבלבל את בני ישראל. לכן בתקופת המדבר ניתן להם המן כדי להרגילם לדיעה שמוצא פי ה' הוא המחיה את האדם.

רעיון זה ניתן להמחשה ולחידוד נוסף באמצעות מצווה אחרת הקשורה לפת – מצוות הפרשת החלה. המשנה במסכת חלה קובעת על פי הפסוק "מראשית עריסותיכם תרימו תרומה" (במדבר טו, כא), שחובת הפרשת החלה היא רק מהשלב שבו קיימת עיסה.⁹ מחומר הגלם (השיבולים) יש להפריש תרומות ומעשרות, אך מהתוצר המוגמר (העיסה) יש להפריש תרומה נוספת, שהיא החלה. חובה כפולה זו איננה קיימת בענבים וביין ולא בזיתים ובשמן! המשנה קובעת גם שחיטה שצמחה בחו"ל ופטורה מתרומות ומעשרות, אך נעשתה לעיסה בארץ, מחויבת בחלה.¹⁰ חובת הפרשת החלה איננה באה לתקן את התבואה ולהוציאה ממעמד של טבל, אלא לתקן את האדם ולהרגילו למחשבה שגם כישרונותיו וכוח היצירה שבו נובעים מחסדו של הקב"ה עליו.

אם נשוב לנוסח הברכה, ייתכן שחז"ל, בבואם לתקן את נוסח הברכה, נסמכו אמנם על הפסוק בתהלים המתייחס לאדם, אך לגד עיניהם עמד הניגוד שיצרה התורה בחומש דברים בין "מוצא פי ה' " ובין הלחם. הנוסח שנקבע, "המוציא לחם", מחבר למעשה את שני חלקי הפסוק לרעיון אחד, כמובא¹¹ בשם האר"י ז"ל שדרש את הפסוק כך: "לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' – שבלחם – יחיה האדם".

נמצינו למדים שהאדם, בברכו על פתו ועל לחמו "ברוך אתה ה' [...] המוציא לחם מן הארץ", לא רק נותן תודה על הבריאה של הצומח, ולא רק מודה על אפשרותו להפיק מהחיטה את הלחם, אלא מכריז גם על אמונתו בבורא עולם שבתובו מחייה אותו ונותן לו את הכוח לעשות את כל החיל הזה.

הרב ד"ר יהודה אלטשולר
מרצה בהתמחות להיסטוריה
וראש בית המדרש "ושננתם לבנותיך
ע"ש ריבה קושיצקי ז"ל"

⁷ דברים ח, ח-ט.

⁸ שם שם, ב-ג.

⁹ חלה ב, ה.

¹⁰ שם שם, א.

¹¹ שם משמואל, ויחי תרע"ז.

¹ על פי תנחומא (בבב), תזריע ז.

² בשונה מהמילה "מוציא" המכוננת רק לזמן הווה כלשון הפסוק.

³ עוד בעניין זה, ראו בערוך השולחן, אורח חיים קסז.

⁴ תהלים קיט, פט.

⁵ תניא שער היחוד והאמונה, א.

⁶ העקדה, ויקרא כה.

גישות שונות על צדיקותו של נח

אחד הפסוקים בפרשה שדובר עליהם רבות הוא הפסוק: "אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בְּדֹרֹתָיו" (בראשית ו, ט). פרשנים רבים דנו בשאלה מדוע נכתב שהוא היה צדיק תמים? מדוע נכתב דווקא בדורותיו? האם מילים אלו הן שבח או שמא גנאי?

רבים נוטים לטעון בשל מילים אלו שנח לא היה צדיק באמת. ידוע הביטוי "צדיק בפרוה". מוכר לנו גם הפירוש הטוען שאילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב צדיק. אך מהו המעשה שעשה נח שבגללו הוא נחשב כל כך דחוי בעיני פרשנים שונים?

את התיבה בנה נח במשך שנים כדי שיוכלו אנשי דורו לחזור בתשובה לפני המבול. אנשי דורו של נח לא חזרו בתשובה. יותר מכך, הם לעגו לו, ביזו אותו וצחקו עליו. במשך השנים הארוכות הללו נח המשיך ובנה את התיבה וקיווה שבני דורו יחזרו בכל זאת בתשובה. אחר כך נכנס נח לתיבה עם משפחתו וישב שם מבודד מכל העולם, מלבד משפחתו. לאחר היציאה מהתיבה נטע נח כרם וביזה את עצמו בשכרות. נח לא האמין עוד ביכולתו של העולם להשתקם אחרי שסבל השפלות מבני דורו ואחרי המבול, ולכן לא ניסה עוד לבנות את העולם ממשפחתו.

האם בני משפחתו של נח היו ראויים בכלל לזכות לחיות ולבנות את העולם? יש אומרים שלא, ורק נח לבדו היה צדיק. "כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה" (בראשית ז, א). אחרים אומרים שלכל אחד מבני משפחתו של נח היו זכויות וכל אחד ניצל בזכות עצמו.

אם נקבל את הגישה האומרת שלא היו ראויים להינצל, טוענים הפרשנים שבזמן שהייתה בתיבה עשה כל אחד מהם מעשים טובים, עלה במדרגתו הרוחנית ולכן זכה להינצל, וכולם בסופו של דבר היו ראויים לחיות ולבנות את העולם.

לכל אחד מבני משפחתו של נח היו תכונות חשובות שבזכותן העולם היה נבנה ופורח שוב. אך נח, שאיבד את אמונו בעולם, לא האמין שהוא מסוגל להתקיים בצורה נכונה. לכן נטע כרם והתחלל בשכרותו ומנע בכך ממשפחתו ומהעולם לזכות ולהיבנות שוב בצורה טובה וראויה.

אם כן, על פי גישה זו חטאיו של נח היו איבוד האמונה בעולם ובמין האנושי, ובעקבות כך נטיעת כרם, שכרות והתנהגות לא ראויה. לכן יש הרואים בנח אדם שנחשב צדיק רק לדורו, אך לא צדיק אמתי. או שבתחילה היה צדיק ולבסוף איבד אמונו בעולם וחדל להיות צדיק.

לעומתם, יש הרואים בנח צדיק אמתי. כיצד? מדוע נאמר בתחילה "צדיק תמים" ואחר כך נאמר "כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה"?

בתחילה היה נח מוכר כצדיק תמים ברבים. נח נחשב ככזה בהתאם לתקופה שבה הוא חי, שהיו אז חוטאים רבים, ואילו הוא לא חטא כמוהם. לכן נחשב צדיק באופן יחסי לדורו. אך בעצם הוא לא היה צדיק אמתי, אלא רק ביחס לאחרים.

לאחר שגזר הקב"ה על דורו את המבול, ניצל נח רק אודות לכך שהיה צדיק ביחס לדורו. אבל לאחר שהסתיים המבול ונח יצא לעולם חדש שצריך להיבנות, הוא הרגיש שזכה בכך שהוא נשאר ולא הושמד במבול ולכן הקריב קרבן לקב"ה כדי להודות לו על שזכה לחיות. הייתה זו יוזמתו של נח להקריב קרבן לקב"ה, יוזמה של צדקות. נח התקדם בהיותו בתיבה ועלה למדרגת צדיק אמתי, אף על פי שלא היה עוד למי להשוות אותו והוא עדיין נותר צדיק.

צדיק נמדד בצדיקותו רק לפני הקב"ה ולא ביחס לאחרים. לאחר המבול נמדד נח בצדיקותו מול הקב"ה. אנשי דורו כבר לא היו קיימים ועדיין נחשב צדיק. לכן נח היה צדיק אמתי.

(על פי: הרב דב בערל וויין והרב צחי הרשקוביץ)

מוריה מוזס

סטודנטית במסלול הגיל הרך

ברוריה מכמן

במעגלי העם היהודי

קונסרבטיבים

המונח קונסרבטיבי פירושו שמרן או משמר. התנועה הקונסרבטיבית שהתארגנה כתנועה בארצות הברית בשלהי המאה התשע עשרה היא זרם המבקש לשלב מסורת יהודית ופתיחות לעולם. היהדות הקונסרבטיבית רואה את ההלכה כמכלול דינמי ומתפתח לאורך הדורות, המבטא ערכי יסוד ושצריך "להתאים" את עצמו בזהירות לתנאי המקום ולנסיבות המשתנות בכל דור.

שורשיה הרעיוניים של התנועה עוד בגרמניה ברבע השני של המאה התשע עשרה, באסכולה הפוזיטיבית-היסטורית מייסודו של זכריה פרנקל, שהעמידה את היהדות על תורה אלוקית תוך שימת דגש על מסורת העם. זכריה פרנקל דיבר על שינויים ועל התפתחות שיבואו מתוך שורשים היסטוריים ולא מתוך חיפזון. האסכולה קמה כתגובה לתנועה הרפורמית שלא ראתה את עצמה מחויבת להלכה וכן כתגובה לגישה האורתודוקסית.

במחצית השנייה של המאה התשע עשרה עבר מרכז התנועה מאירופה לארה"ב ובשנת 1886 נוסד בניו יורק בית המדרש לרבנים (JTS) (Jewish Theological Seminary).

התנועה הקונסרבטיבית בישראל הוקמה בשנת 1979 והיא מכנה את עצמה "יהדות מסורתית". אך גם לפני כן פעלו בארץ מספר קהילות מסורתיות. הקהילה הראשונה, "אמת ואמונה", נוסדה בשנת 1936 בירושלים על ידי עולים מגרמניה שהזדהו עם האסכולה הפוזיטיבית-היסטורית. כיום פועלים בארץ כחמישים קהילות ומניינים מסורתיים בערים הגדולות ובכמה קיבוצים ומושבים.

בירושלים הוקם סניף של ה-JTS – מכון שכטר ללימודי היהדות, כמוסד להשכלה גבוהה. כיום חברים בתנועה בסך הכול כשני מיליון יהודים והיא הזרם היהודי השלישי בגודלו בעולם.

מקורות

- רבקה הורוביץ, **זכריה פרנקל וראשית היהדות הפוזיטיבית היסטורית**, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשמ"ד
- אריה גרטנר, "היהדות הקונסרוטיווית והציונות: מלומדים, דרשנים ופילנתרופים", בתוך: שמואל אלמוג ואחרים (עורכים), **ציונות ודת**, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשנ"ד, עמ' 245–262
- אתר התנועה המסורתית: <http://masorti.org.il>
- קצבורג-יונגמן מירה (עריכה), **החוויה היהודית האמריקנית: תולדות, מבואות, מקורות**, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה תשס"ח